

Arhivele parohiale ale arhidiecezei romano-catolice de Alba Iulia. Tipuri de documente

Rita Magdolna Bernád

“Ia zapisele acestea de cumpărare,
cel pecetluit și cel deschis,
și pune-le într-un vas de pământ,
ca să se păstreze multă vreme!”
(Ier. 32, 14)

Keywords: *religious communities; Romanian archives; Catholic bishopric of Alba Iulia*

Trecutul comunităților religioase și al parohiilor din Arhidieceza Romano-Catolică de Transilvania, întemeiată în urmă cu circa o mie de ani, se reflectă în bisericile existente și astăzi sau în cele aflate deja în stadiul de ruine. Însă viața cultică a acestor comunități și activitatea administrativă a parohiilor se identifică prin însuși lășământul scris al acestor unități ecleziastice, mai precis prin colecțiile sale arhivistice. Fiind vorba de dovezi unice și surse istorice viabile, este o obligație umană a noastră de a purta de grijă procesului de păstrare a acestor arhive și de a le lăsa în stare cât mai bună urmașilor.

În momentul actual, Arhiepiscopia Romano-Catolică de Alba Iulia este constituită din 15 arhidiaconate, pe teritoriul său aflându-se 274 de parohii. Dintre acestea, 209 sunt administrate de preoți diecezani, patru sunt parohii armeano-catolice, patru expozituri, 11 parohii administrate de către ordine călugărești (franciscani) și 42 de parohii administrate de alte parohii, precum și patru oficii pastorale universitare. În afară de acestea, în arhidieceza noastră se mai găsesc 348 de filii¹. Datorită cantității mari a documentelor însumate și a întinderii geografice mari a arhidiecezei, colecțiile de documente ale acestor 622 de unități administrativ-eclziastice inferioare au fost organizate în nouă centre arhivistice în funcție de arhidiaconate. Pe parcursul secolelor, numărul, teritoriul și denumirea arhidiaconatelor s-a schimbat de mai multe ori, de aceea ca punct de pornire ne-a servit structura actuală a arhidiaconatelor.

În decursul a opt ani, între 2003 și 2011, pentru cele 15 arhidiaconate am reușit să desemnăm nouă centre arhivistice și să și transpunem în realitate efectiv șapte dintre ele: Alba Iulia, Gherla (de rit latin), Gherla (de rit armean), Sfântu Gheorghe, Gheorgheni, Odorheiu Secuiesc și Târgu Mureș.

Colectarea materialelor arhivistice păstrate necorespunzător constituie partea organică a activității de arhivă și nu se consideră a fi un proces încheiat. Nu

¹ Datele inserate reflectă statistica arhidiecezană a anului 2010.

considerăm niciuna dintre arhivele realizate un institut cu activitate de colecționare finalizată pe deplin, deoarece în multe ocazii deplasările la fața locului au lăsat întrebări deschise în privința locului de păstrare a arhivelor. Sperăm ca apariția cărții pe care o pregătim² să lumineze calea urmelor ascunse, care ne pot conduce la monumentele moștenirii scrise, pentru a le putea oferi un cămin sigur și o prelucrare modernă, salvându-le astfel pentru timpurile viitoare.

Arhivele parohiale

Arhivele parohiale se consideră a fi, împreună cu arhivele episcopale, cele mai vechi arhive. Colecțiile de documente de la parohii reprezintă tezaurul scris al unei dieceze, anume moștenirea spirituală înregistrată a unei culturi religioase, care atât pentru istoricii locali cât și pentru cei ecleziastici constituie un izvor indispensabil în activitatea de cercetare.

Documentul Comisiei Pontificale privind Bunurile Culturale Bisericești din anul 1998, care valorifică rolul arhivelor bisericești, marchează în felul următor rolul și semnificația arhivelor parohiale, atrăgând însă și atenția comunităților creștine asupra păstrării în siguranță a acestor arhive: "Izvoarele istorice păstrate în lădițe străvechi sau în dulapuri moderne fac posibilă și ajută la reconstituirea evenimentelor și totodată contribuie la predarea istoriei activității pastorale desfășurate de către episcopi în dieceza lor, de către preoți în parohii, de către misionari pe teritoriile lor de evanghelizare, precum și de către călugări în instituțiile lor"³.

În ceea ce privește susținerea și păstrarea arhivelor parohiale din punct de vedere al dreptului canonic, amintim paragraful 4 al canonului 535 din Codex Iuris Canonici, care prescrie că: "Fiecare parohie să aibă arhivă, aici să se păstreze matricolele, scrisorile episcopilor și toate acele documente care din cauza necesității sau datorită importanței lor trebuie păstrate. Toate acestea trebuie văzute de către episcopul diecezan sau de către un delegat al său cu ocazia vizitei episcopale sau la un moment oportun; parohul trebuie să aibă grijă, ca acest material să nu cumva să ajungă în mâna externilor"⁴.

Atât prescrierile din dreptul canonic, cât și documentele Comisiei Papale ale Bunurilor Culturale Ecleziastice sprijină năzuințele noastre ce au în vedere păstrarea și prelucrarea valorilor scrise.

Arhidiaconatele și Parohiile, ca unități administrativ-eclziastice

În clasificarea comunităților bisericești catolice din punctul de vedere al administrației, distingem următoarele unități: parohie (mamă) autonomă, parohie pastorată parțial, expozitură locală și filie.

Parohia este unitatea cea mai mică administrativă și pastorală a Bisericii, este teritoriul bine definit al diecezei, cu biserică proprie, cu enoriași și cu un preot

² Bernád Rita, *Plébániai levéltárak I. A Gyulafehérvári-, a Sepsiszentgyörgyi-, a Szamosújvári- és a Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárak repertórium*, Erdélyi Római Katolikus Levéltárak 3. Gyulafehérvár–Budapest, 2009, 384 p.

³ *Az egyházi levéltárak szerepe a lelképásztori életben*. Római dokumentumok. XI. Az Egyházi Kulturális Javak Pápai Bizottságának dokumentuma, Budapest, 1998, p. 9.

⁴ *Az egyházi törvénykönyv* (red. Péter Erdő), Budapest, 1985, p. 431.

local. Unei parohii îi pot aparține mai multe comunități ca și filii. Înființarea și dizolvarea unei parohii este dreptul episcopului⁵.

Parohie pastorată de la altă parohie este soluția de necesitate, din punct de vedere administrativ, în cazul lipsei unui preot. Întrucât parohia vacantă nu poate fi ocupată de alt preot, administrarea acesteia este încredințată preotului parohiei învecinate⁶.

Expozitura locală este un teritoriu desprins dintr-o parohie mamă, dar care încă nu este organizată din punct de vedere al dreptului canonic. După asigurarea fondului material al preotului, expozitura poate deveni parohie autonomă⁷.

Filia, întâlnită și sub numele de **biserică afiliată**, este un loc de pastorație care aparține unei parohii. În general este pastorată din parohia autonomă, iar registrele de stare civilă se completează acolo. Are biserică sau capelă. Se întâmplă și ca o parohie independentă să se transforme în filie după ce nu mai poate avea preot. În cazuri excepționale are și preot propriu. Numărul filiilor într-o dieceză se determină în funcție de forma comunității, de numărul enoriașilor și de efectivul preoților⁸.

Decanatul (protopopiatul) este parte a unei dieceze care este format din mai multe parohii⁹. **Arhidiaconatul** poate fi format din mai multe decanate și stă sub conducerea unui arhidiacon.

În Transilvania organizarea arhidiaconatelor, decanatelor și a parohiilor a avut loc ca urmare a înființării episcopiei (1009) și s-a cristalizat de-a lungul secolelor al XI-lea-al XIII-lea. Parohiile înființate în perioada medievală se pot atesta și după denumirile de localități care poartă numele unui sfânt. Aproape în toate arhidiaconatele și decanatele episcopiei s-au construit biserici în onoarea sfinților celor mai semnificativi, sărbătorile lor fiind enumerate și în decretul regelui Ladislau cel Sfânt (Sf. Cruce, Sf. Ștefan, Sf. Emeric, Sf. Gheorghe, Sf. Petru și Pavel, Sf. Mihail, Sf. Martin, Sf. Nicolae, Sf. Toma, Sf. Ioan Botezătorul etc.).

Din perioada ce precede invazia tătarilor nu se cunosc numele arhidiaconatelor, parohiilor și nici ale conducătorilor lor.

În vremea colectării decimelor papale (dijme, 1332-1336) pe teritoriul Diecezei de Transilvania se cunosc 610 parohii. Arhidiaconii, înainte de bătălia de la Mohács, în mod curent locuiau la sediul episcopului, aceasta dacă nu predau la diferite universități sau dacă nu serveau la curțile regale sau la alte curți episcopale. Majoritatea lor erau și canonici (membri ai Capitlului), însă arhidiaconii secolului al XVIII-lea, în urma restaurației catolice, au ajuns să slujească în teritoriul diecezan¹⁰.

În perioada Reformei, odată cu încetarea, pentru o vreme, a activității episcopiei (1556-1715), confesiunile protestante au convertit mai multe comunități catolice luând în posesie și biserica locală. În timpul restaurației catolice de la începutul

⁵ Béla Bangha, *Katolikus lexikon*, IV, Budapesta, 1933, p. 15.

⁶ *Magyar katolikus lexikon*, IX, Budapesta, 2004, p. 996.

⁷ B. Bangha, *op. cit.*, II, p. 275.

⁸ *Magyar katolikus lexikon*, III, Budapesta, 2004, p. 665.

⁹ *Az egyházi törvénykönyv cit.*, p. 329; *Magyar katolikus lexikon*, III, Budapesta, 1997, p. 306, 759.

¹⁰ János Buday, *A hunyadi föesperesség rövid története*, Budapesta, 1916, p. 23; József Marton, *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*, Alba Iulia, 1993, p. 21.

secolului al XVIII-lea, cu sprijinul împăraților Austriei, s-a restaurat și s-a reînființat o serie întreagă de parohii catolice, s-au reabilitat vechi construcții catolice medievale (79 de biserici parohiale au fost retrocedate) și s-au edificat biserici noi.

Episcopia, ca instituție de drept canonic, nu s-a desființat în anul 1556, ci doar succesiunea la scaunul episcopal a fost imposibil de asigurat pentru o vreme, datorită sistemului de guvernare. Împăratul Ferdinand I și urmașii săi își susțineau drepturile lor de numire de episcop în scaunul episcopal transilvănean, chiar dacă Principatul Transilvaniei nu recunoștea acest drept al Casei de Habsburg. Totodată, nici Roma nu recunoștea adresele de numiri în funcția de episcop înaintate de principii transilvăneni, astfel că activitatea efectivă a episcopilor de odinioară revenea acum vicarilor. Principii transilvăneni îi considerau pe vicari ca fiind de rang identic cu superintendentii protestanți. Episcopii transilvăneni numiți nu și-au putut ocupa scaunul episcopal, în locul lor guvernând vicarii, care își primeau jurisdicția de la episcop sau direct de la Papă¹¹. Schimbarea survenită în favoarea catolicilor din Transilvania a avut loc în timpul domniei împăratului Leopold I. Regele Carol al III-lea a fost acela care, după 160 de ani de nefuncționare, a restaurat episcopia din Transilvania, iar în anul 1715 l-a numit episcop pe Mártonffy György. Episcopul Mártonffy și-a făcut intrarea oficială în Alba Iulia la 9 februarie 1716¹². În urma acestui act, pe durata restaurației catolice, începând cu secolul al XVIII-lea, cu sprijinul suveranului, episcopii au restaurat pas cu pas parohiile catolice, au reabilitat edificii ecleziastice medievale și au construit noi biserici.

Înainte de editarea schematismelor diecezane, care au început să apară cu regularitate de la mijlocul secolului al XIX-lea, despre structura administrativă a diecezei (arhidiaconate, decanate, parohii, preoți, școli, profesori, număr de enoriași, etc.) ni s-au păstrat conșcripții statistice în manuscris odată cu mijlocul secolului al XVIII-lea (1753, 1761, 1762)¹³. Aceste date au fost prelucrate și publicate deja de către dr. János Báth, istoric etnograf¹⁴. În anul 1753 s-au conșcrit 135 de parohii romano-catolice, dintre care 95 conduse de preoți diecezani, iar 40 conduse de preoți călugări¹⁵. În anul 1761, Dieceza de Transilvania era constituită din 14 arhidiaconate: de Alba Iulia, de Hunedoara, de Turda, de Cluj, de Solnoc Interior, de Dăbâca, de Târnava, de Făgăraș, de scaunul Odorhei, de scaunul Mureș, de Gheorgheni, de Ciuc Superior, de Ciuc Inferior și de Treiscaune. Această structură administrativă s-a lărgit în anul 1762 cu două arhidiaconate armoano-catolice (de Gherla și de Dumbrăveni) și cu misiunile de pe Pământul Săsesc¹⁶.

În anul 1766 Dieceza de Transilvania avea 17 arhidiaconate și 146 de parohii. Maria Terezia, la cererea episcopului, a mai înființat alături de acestea încă 19 parohii. Aceste arhidiaconate corespund în mare celor de astăzi: Alba Iulia, Ciuc

¹¹ Pentru lista nominală a "episcopilor aleși" și a vicarilor, a se vedea György Jakubinyi, *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, Alba Iulia, 2004, p. 25-28.

¹² József Marton & Tamás Jakabffy, *Az erdélyi katolicizmus századai*, Gyulafehérvár, 1999, p. 53.

¹³ Arhiva Arhiepiscopiei Romano Catolice Alba Iulia [în continuare, AARCAI], *Acte oficiale episcopale*, 54/1753, 152/1753, 77/1761, 124/1762.

¹⁴ János Báth, *Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén*, Kecskemét, 2008.

¹⁵ *Ibidem*, p. 32-33.

¹⁶ *Ibidem*, p. 11-18, 21-28.

Inferior, Arieș, Gherla, Dumbrăveni, Făgăraș, Ciuc Superior, Gheorgheni, Treiscaune, Hunedoara, Casin, Cluj, Târnava, scaunul Mureș, Micloșoara, Turda, Odorhei și două decanate (Sibiu și Brașov)¹⁷.

Conform primului schematism tipărit al diecezei din anul 1782 au existat următoarele arhidiaconate (treisprezece la număr): de Alba Iulia (cu *districtus* de Alba Iulia, Sibiu și Hunedoara, cu 16, 9, respectiv 7 parohii), de Gherla (cu o parohie), de Ciuc Inferior (cu 10 parohii), de Ciuc Superior (cu 11 parohii), de Dumbrăveni (cu 3 parohii), de Gheorgheni (cu 9 parohii), de Treiscaune (cu 18 parohii), de Casin (cu 2 parohii), de Cluj unit cu *districtus*-ul de Solnoc-Dăbâca (cu 25 parohii), de Târnava (cu 12 parohii), de Mureș (cu 15 parohii), de Micloșoara unit cu decanul din Țara Bârsei (cu 9 parohii), de Turda unit cu *districtus*-ul de Arieș (cu 7 parohii) și de Odorhei (cu 23 parohii)¹⁸.

Episcopia de Transilvania, mai târziu de Alba Iulia, a trecut pe parcursul secolelor prin mai multe transformări teritoriale din punctul de vedere al administrației ecleziastice. S-au schimbat numerele arhidiaconatelor, al parohiilor, precum și conturul lor geografic, dar și denumirea anumitor arhidiaconate. În general, ea respecta structura administrativă și geografică laică. În anumite cazuri, s-a modificat și apartenența parohiilor la un anumit arhidiaconat, atunci când ea se afla la hotarul mai multor arhidiaconate. Anumite parohii se găsesc în afara hotarului Transilvaniei, cum ar fi de exemplu Cârlibaba din arhidiaconatul Solnoc Interior (jud. Suceava)¹⁹.

Anumite parohii, în perioada anterioară restaurației catolice, au aparținut de alte dieceze, iar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au fost încorporate în Dieceza de Transilvania, cum ar fi Hălmagiu și Baia de Criș. Aceste două parohii au fost alipite Diecezei de Transilvania în anul 1786, desprinzându-se astfel de Dieceza de Cenad²⁰.

În secolul al XIX-lea nu s-au înregistrat mari schimbări teritoriale în cadrul diecezei. Cu o anumită regularitate au fost tipărite mai multe schematisme diecezane, din care ne putem informa clar asupra parohiilor și structurii arhidiaconatelor.

În secolul al XX-lea, odată cu cel de al doilea dictat de la Viena (30 august 1940), dieceza a fost divizată în două: pentru administrația parohiilor din Transilvania de Nord, în virtutea decretului episcopal nr. 2.504/1940 a fost format Ordinariatul General Episcopal din Cluj, iar parohiile din Transilvania de Sud au rămas sub jurisdicția Episcopiei din Alba Iulia²¹. Ordinariatul General Episcopal din Cluj a fost desființat pe 19 mai 1945, în dieceză restaurându-se astfel vechea structură teritorială²².

¹⁷ *Ibidem*, p. 39.

¹⁸ *Calendarium dioecesanum v. cleri M. Principatus Transilvaniae*, Sibiu, 1782, p. 10–24.

¹⁹ Cârlibaba a fost alipită Transilvaniei în anul 1896, separându-se din Bucovina. Pentru detalii, a se vedea lista de fonduri.

²⁰ Episcopia Romano-Catolică de Timișoara actuală este partea alipită României în anul 1920 din Episcopia de Cenad înființată în anul 1030.

²¹ AARCAI, *Circulara Ordinariatului General Episcopal din Cluj*, 1/1940; *Idem, Acte oficiale episcopale*, 2504/1940.

²² AARCAI, *Circulare episcopale*, 973/1945.

Modificări de o mai mare amploare ale teritoriului ecleziastic au fost efectuate în urma arestării episcopului Márton Áron (21 iunie 1949). Paralel cu mișcările “preoților păcii”, autoritățile de stat au început să restructureze dieceza din punct de vedere administrativ. În anul 1951, în timpul păstoririi episcopului Jakab Antal, au fost desființate vechile oficii arhidiaconale conform noii structuri provinciale și de raioane; astfel, cele 280 de parohii ale diecezei au fost arondate la 11 arhidiaconate: de Hunedoara, Cluj, Turda, Târgu Mureș, Gheorgheni, Rodna, Sibiu, Ciuc, Târgu Secuiesc, Sfântu Gheorghe și Odorheiu Secuiesc²³.

În momentul de față, Arhidieceza de Alba Iulia este constituită din 15 arhidiaconate: de Alba Iulia, Hunedoara, Sibiu-Făgăraș, Dumbrăveni, Seps-Bârsa, Chez-Orbai, Cluj-Dăbâca, Solnoc Interior, Turda-Arieș, Târnava, Mureș, Ciuc Inferior-Casin, Ciuc Superior, Gheorgheni și Odorheiu Secuiesc. Dintre acestea, câteva arhidiaconate din Transilvania de Sud sunt alcătuite din mai puțin de zece parohii (de exemplu, cel de Dumbrăveni – 6 sau cel de Sibiu – 6). La arhidiaconatele din Secuime sunt caracteristice câte 20 de parohii în fiecare arhidiaconat, se întâmplă însă și ca un arhidiaconat să fie format din peste 30 de parohii (de exemplu, arhidiaconatul de Odorheiu Secuiesc – 35). La mai micile arhidiaconate este caracteristic să aibă un centru arhidiaconal comun (arhidiaconatele de Dumbrăveni și de Sibiu-Făgăraș cu protopop comun, ca și în cazul protopopiatelor de Alba Iulia și de Hunedoara).

Istoricul arhivelor parohiale și evidența documentelor

Arhivele comunităților bisericești sunt strâns legate de funcționarea, activitatea și trecutul istoric al parohiilor respective. Din perioada medievală a parohiilor nu s-au păstrat documente scrise. Vicisitudinile timpurilor trecute, larga răspândirea a scrisului, toate acestea au determinat producția de acte a parohiilor, conservarea sau pierderea acestora, îmbogățirea sau decimarea moștenirii scrise. Înregistrările scrise ale parohiilor romano-catolice transilvănene se pot evidenția ca păstrate până astăzi începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea, producția actelor scrise devenind generală și sistematică de la mijlocul secolului al XVIII-lea – de la momentul restaurației catolice.

Vizitațiile canonice – protocoalele vizitelor arhidiaconale, vicariale sau episcopale – începute după restaurarea episcopiei de Alba Iulia (1715), de la începutul secolului al XVIII-lea, tratează într-un punct separat și arhivele parohiilor vizitate și controlate. Una dintre sarcinile episcopului sau ale vicarului încredințat ori ale arhidiaconului care efectua vizitația canonică era și controlarea arhivei, dar și a bibliotecii parohiei vizitate. De multe ori însă, rubricile protocoalelor de vizitații referitoare la arhive erau completate doar cu semnalarea existenței arhivei, fără a mai fi detaliate tipurile materialului arhivist. La predarea oficiului parohial cu ocazia schimbului de paroh se întocmesc inventare amănunțite, care sunt controlate la preluare. Anexele de inventar ale proceselor de predare-primire adeseori conțin și

²³ AARCAI, *Acte oficiale episcopale*, 363/1951; *A maros-küküllői főesperesi kerület plébániáinak története 1900-tól 1989-ig* (red. Kisanna Barabás, Zsolt Tamási), Cluj, 2009, p. 15.

registre de acte precum inventare de cărți. Din păcate, evidențele de acest gen nu detaliază actele sau nu inserează unitățile arhivistice.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în anii '60 ai secolului al XIX-lea s-a decretat de la centru și s-a cerut de la unitățile parohiale conscripția materialelor arhivistice parohiale. Cu aceste ocazii s-au consemnat mai în amănunt actele aflate la parohii, mai ales circularele episcopale și ordinele împărătești.

La mijlocul secolului al XX-lea, concepția centralizatoare a Arhivei Statului Român – pătrunsă de ideile și dogmele comuniste ale epocii – a adus o mare schimbare în arhivele parohiilor. În 1950 Direcția Arhivelor Statului a ordonat predarea matricolelor parohiale până la anul 1895 arhivelor statului “pentru păstrare”²⁴.

Diracția Arhivelor Statului, prin decretul 153 din 7 iunie 1950, a obligat parohiile de orice confesiune să predea matricolele din perioada 1870-1895 “pentru păstrare”, matricole care la o lună după aceasta, pe 7 iulie, au fost preluate de către consiliile populare. Totodată, conform hotărârii Ministerului de Interne din anul 1952, obligația de predare sub denumirea de “salvare” s-a extins și asupra matricolelor înainte de anul 1870, iar această adresă a fost repetată în anul 1971. Matricolele adunate au ajuns la început în oficiile de matricole ale consiliilor populare, iar pe urmă la arhivele județene organizate între timp într-o rețea națională²⁵. Pe durata funcționării Regiunii Autonome Maghiare (1952-1968), matricolele adunate au fost centralizate în Arhiva din Târgu Mureș, pentru ca pe urmă, după formarea județelor și a arhivelor județene, ele să fie depuse în depozitele acestora, la direcțiile județene.

În practică însă strângerea masivă a matricolelor de la parohii nu a respectat anul limită 1895, drept pentru care au fost secularizate și acele volume care de multe ori se încheie tocmai cu anul 1950. Principiul centralizator al Arhivei Statului a adus însă și schimbări pozitive în privința arhivelor parohiale, anume, pe lângă predarea matricolelor, au fost instruiți preoții în vederea îngrijirii și manipulării corespunzătoare a actelor bisericești, instrucțiune care a fost transmisă preoților prin circulară de către episcopul Márton Áron²⁶. Tot în conformitate cu aceasta, arhivele parohiale începând cu anii '50 au fost subordonate Arhivei Statului Român, fiind considerate parte organică a Fondului Arhivistic Național. Arhiva Statului, parte componentă a Ministerului de Interne, în afară de secularizarea matricolelor bisericești și concentrarea lor în arhive județene, a dat și instrucțiuni privind păstrarea și cercetarea actelor²⁷. Astfel, cercetarea actelor bisericești era permisă doar prin aprobarea Direcției pentru Culte. Această stare a degenerat până într-acolo încât în anul 1974 s-a ordonat predarea tuturor documentelor istorice, ordin pe care episcopul Márton Áron l-a aplicat pentru folosul parohiilor, rezultatul acestuia fiind inventarierea actelor parohiale²⁸. Arhiva Statului a vrut să secularizeze întregul

²⁴ AARCAI, *Circulare episcopale*, 1536/1950, 1214/1952.

²⁵ *Ibidem*, 1536/1950, 1214/1952; *Egyházi anyakönyvek az országos levéltárakban*, în Sándor Pál-Antal, *A Székelyföld és városai*, Târgu Mureș, 2003, p. 326-328.

²⁶ AARCAI, *Circulare episcopale*, 392/1951.

²⁷ *Ibidem*, 2775/1970.

²⁸ *Ibidem*, 1725/1974.

material arhivistic parohial, însă episcopul Márton Áron a împiedicat aceasta și a permis să se microfildmeze doar o parte din actele episcopale de către delegații arhivelor statului în anii '70. După căderea regimului comunist nu s-au întocmit unitar evidențe centralizate privind inventarierea arhivelor parohiale.

Structurarea arhivelor parohiale și arhidiaconale. Tipuri de documente

Fiecare arhivă parohială dispune de o bază de date colorată și complexă. Cea mai generală structurare se face în următoarea ordine: **matricole; acte parohiale (înregistrate); acte de căsătorie; (în anumite cazuri) actele ordinului călugăresc; acte școlare; acte economice; volume mixte**, ordonate tematic; **acte mixte**, ordonate tematic; și **lăsaminte personale**. Fiecare unitate arhivistică a fost marcată de o literă mică din alfabet, iar această literă urmează după numărul de fond (cifra arabă) al parohiei. În acest fel matricolele sunt marcate cu litera "a", actele oficiale parohiale cu "b", actele de căsătorie cu "c" ș. a. m. d. În cazul în care o unitate arhivistică lipsea, cu excepția unității matricolelor, unitatea ce urma în ordine după ea prelua semnul de literă al unității precedente în lipsă.

În cadrul unităților inserate se diferențiază mai multe tipuri de documente, care vor fi prezentate mai în detaliu în cele ce urmează.

Considerăm ca fiind important de menționat și faptul că în arhivele parohiale au fost adeseori depuse și păstrate, unde era cazul, și arhivele arhidiaconale. Actele acestea se acumulează și sunt păstrate de obicei la locul de activitate în vigoare al protopopului-paroh. Astfel, materialul arhivistic al unui arhidiaconat se găsește în mai multe locuri, în mai multe arhive. De multe ori, documentele arhidiaconale și parohiale nu se pot distinge unul de celălalt, ele putând fi separate pe baza registrelor de evidență. Se întâlnesc și cazuri în care actele arhidiaconale sunt înregistrate în registrele de evidență parohiale. Colecția actelor parohiale desigur reflectă foarte simplu aceste cazuri.

Arhivele arhidiaconale, ca instituții creatoare de fond, se împart în următoarele unități: acte arhidiaconale înregistrate, acte școlare, acte economice și volume ordonate tematic. Descrierea actelor înregistrate și a celor economice corespunde cu cele parohiale, în timp ce volumele tematice constau în protocoalele ședințelor de coroană (arhidiaconale). Unitățile arhivistice sunt marcate și în acest caz cu literele mici ale alfabetului, litera "a" reprezentând actele arhidiaconale înregistrate și așa mai departe.

În cazul parohiilor administrate de către diferite ordine călugărești se întâlnesc situații similare: nu se pot distinge unanim actele legate de ordinul călugăresc, respectiv de documentele create în urma activității parohiale. Aceasta înseamnă că arhiva parohială face parte din arhiva ordinului, mănăstirea și parohia dispun de același registru de evidență, având o înregistrare comună.

Matricole

Matricolele sunt probabil cele mai importante izvoare dintre documentele arhivelor parohiale. Până la inițierea legală de către stat a registrelor de stare civilă

(articolul XXXIII din anul 1894)²⁹ – intrând în vigoare de la 1 octombrie 1895 –, nașterile, căsătoriile și decesele populației erau ținute în evidență exclusiv doar de către Biserici.

Odată cu evidența continuă a stării canonice a credincioșilor, se poate urmări mobilitatea demografică a enoriașilor parohiei respective. Acest tip de document constituie sursa de izvor primar pentru cercetările genealogice și pentru istoria familiilor. Cu ajutorul acestor documente se pot demonstra relații interconfesionale, schimbări de rituri și de confesiuni pentru anumite perioade de timp. Matricula parohială este indispensabilă în istoria demografică, dar furnizează și date legate de istoria medicinei și a bolilor și ilustrează și obiceiuri privind alegerea numelor de botez.

Înregistrarea obligatorie a botezurilor și a căsătoriilor a fost ordonată cu valabilitate generală de Conciliul de la Trento, între 1545 și 1563. Înregistrarea obligatorie a datelor de miruire, de deces și a datelor familiale se leagă de "*Rituale Romanum*" din 1614, emis de Papa Paul al V-lea. Acesta ritual a fost editat în Ungaria de către arhiepiscopul de Strigoni, Pázmány Péter în anul 1625³⁰.

Înregistrări asemănătoare celor din matricole încep încă din evul mediu târziu. Cele mai vechi înregistrări de acest gen se consideră a fi cele din secolul al XIV-lea, care au fost consemnate pe teritoriile Franței și Italiei, iar începând din secolul al XV-lea le întâlnim și în Germania. Codul de drept canonic și câteva sinoade locale de la începutul secolului al XV-lea prescriu înregistrarea lor³¹.

Răspândirea matricolelor înregistrate cu regularitate a fost stimulată și de reforma religioasă. Principii germani protestanți, încă de la mijlocul secolului al XVI-lea au solicitat parohiilor rurale, în decretelor lor, să aibă matricole care să fie scrise continuu³².

În Europa matricolele devin generale de la începutul secolului al XVII-lea. Pe teritoriul Ungariei, din cauza dominației otomane și a războaielor (cu excepția a câteva orașe din Ungaria Superioară) matricolele au luat ființă mai târziu, în comparație cu țările occidentale. Pe linie catolică, inițierea matricolelor se leagă de data amintită a publicării lui "*Rituale Romanum*" din anul 1625. Conform unui studiu întocmit de un călugăr benedictin, care a fost editat în timpul celui de al doilea război mondial, prima matricolă de pe teritoriul Ungariei istorice este cea de la Besztercebánya din anul 1612, urmată de cea de la Győr (1643) și de la Timnavia (Nagyszombat) (1650). Pentru documentarea studiului său, el a folosit schematicism diecezane³³. Pe teritoriul Ungariei istorice, Endrényi Ferenc consideră că prima matricolă ar fi fost aceea a evanghelicilor din Sopron din anul 1624, care este urmată de cea a catolicilor din Kőszeg concepută în anul 1633³⁴.

²⁹ *Magyar törvénytár. 1894–1895. évi törvények, Budapest, 1897, p. 195-202.*

³⁰ Ferenc Endrényi, *Levélári ismeretek kézikönyve*, Budapest, 1980, p. 286.

³¹ Tihamér Vanyó, *A plébániatörténetírás módszertana*, Pannonhalma, 1941, p. 28; *Lexikon für Theologie und Kirche*, VI, Freiburg, 1934, p. 1024-1025.

³² *Ibidem*, p. 28.

³³ *Ibidem*, p. 31.

³⁴ F. Endrényi, *op. cit.*, p. 286.

Pe teritoriul Transilvaniei nu se știe cu exactitate de când au început registrele parohiale. Inițiativa evidențelor matricole pe linie catolică, cu mare probabilitate, se poate lega de mai sus amintitul an al ediției lui “*Rituale Romanum*” din 1625. În Transilvania, cea mai veche matricolă cunoscută a catolicilor este cea de la Cluj-Mănăștur, ale cărei înregistrări regulate încep cu anul 1665. În mod general și unitar, pe teritoriul episcopiei de Transilvania înregistrările în matricolele parohiale încep pe la hotarele dintre secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, mai precis odată cu anul 1690.

Din câte se știe, se pare că cea mai veche matricolă din Transilvania ar fi fost cea a parohiei evanghelice din Sighișoara. Înregistrările acestei matricole încep cu anul 1607 cu date despre decedați, după care se consemnează datele de botez începând cu anul 1614, iar căsătoriile se trec în evidența matricolei din anul 1617³⁵.

Despre completarea obligatorie a matricolelor, codicele de drept canonic la paragraful 1 al canonului 535 prevede: “La fiecare parohie să existe matricole, și anume de botez, de căsătorii, de decese și alte matricole după normele prescrise de conferința episcopilor sau de episcopul diecezan; parohul să aibă grijă ca aceste volume să conțină date exacte și să fie păstrate cu grijă.”³⁶

În funcție de înregistrările stărilor canonice, matricolele pot fi: de botez (*matricula baptisatorum*), de căsătorie (*copulatorum, conjugatorum, contrahentium, nubentium*), de deces (*defunctorum, sepultorum*), de miruire (*confirmatorium*), de conversiune (*conversorum*), de aversiune (*aversorum, deficientium*), de căsătorii mixte (*mixtae matrimoniorum*) și de logodne (*sponsalium*). La anumite parohii se întâlnesc și matricole de căsătorii civile invalide din punct de vedere canonic (*matricula invalidorum matrimoniorum*). Înregistrările de acest gen nu sunt consecvente și unitare, ele fiind înregistrate doar ocazional.

În cadrul evidențelor matriculare, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea se consemnează un tip special de matricole, anume al celor cu înregistrări ale stării canonice ale locuitorilor militari (*matricula militiae, matricula pro militibus*). Și acest tip de matricolă este întâlnit ocazional și este caracteristic acelor parohii unde într-o anumită perioadă de timp a existat o numeroasă populație de militari. Pe baza acestora, se pot urmări treptat și locurile de origine, țările de proveniență ale nou-veniților.

Mai ales la tomusurile de matricole din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea se întâlnesc și alte genuri de înregistrări, cum ar fi de pildă evidența persoanelor vaccinate sau, în cazul matricolelor de căsătorie, textele atestatelor de liber consens.

Unele volume de matricole constituie coligate împreună cu alte tipuri de înregistrări, cum ar fi dările de seamă. În asemenea cazuri, volumul arhivistic respectiv este repartizat în unitatea arhivistică a matricolelor.

³⁵ Gustav Arz, *Die Matrikeln der evangelischen Gemeinden A.B. in Siebenbürgen*, Berlin, 1939, p. 5, 32.

³⁶ *Az egyházi törvénykönyv cit.*, p. 429-431.

Acte parohiale oficiale înregistrate, registre de evidență

Actele administrative ale comunităților religioase reflectă activitatea și viața internă a parohiei, relațiile sale cu alte instituții ecleziastice și laice, precum și legăturile ei cu persoane fizice și juridice. Aceste serii de documente (*acta parochialis*) sunt păstrate în general în ordinea numerelor de înregistrare sau mai rar în ordine tematică. Regăsirea și cercetarea acestor documente este ușurată de registre. Întocmirea indicilor de nume nu constituia încă o practică. Înregistrarea actelor la oficiile parohiale se generalizează și se permanentizează – la imitația practicii cancelariei oficiului diecezan – abia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La câteva parohii, se notează situații cu înregistrări ulterioare, când la un moment dat au fost înregistrate retroactiv toate actele parohiale.

Acte matrimoniale

În cazul unor parohii se constată două feluri de înregistrări, anume: când actele parohiale și matrimoniale (*acta matrimonialis*) erau prevăzute cu numere de înregistrare paralele, proprii în două serii. Aceste serii de documente conțin învoielile libere, eventual reversalele³⁷, extrasele de botez, cererile de dispensă ale celor ce urmează să se căsătorească, actele de anulare a căsătoriei și alte documente privind cazul căsătoriei. Logodiții puteau să ceară dispensă (*dispensatio*) de la episcopul diecezan în cazul confesiunilor mixte, în cazul rudeniei de al treilea grad, precum și de la obligația publicării de trei ori (*promulgatio*) sau cu ocazia altor impedimente canonice, a căror corespondență și-a găsit loc în această unitate de documente. Îndată ce o căsătorie cunoștea un moment de criză și, ca urmare a acestuia, se ajungea la procesul de invalidare a legământului nupțial, acest proces era judecat de către consistoriul episcopal sau tribunalul diecezan, în calitate de for superior.

Actele ordinului călugăresc

Cu actele călugărești ne întâlnim în cazul acelor parohii unde administrația oficiului parohial era efectuată de către călugări. Acestor acte li se alătură și un registru separat, fapt care atestă că de la început aspectele au fost tratate în mod distinct. Foarte multe parohii au fost reînființate la inițiativa călugărilor, mai ales în perioada restaurației catolice, în secolul al XVIII-lea. Câteva parohii au fost conduse de călugări până la expulzarea lor, în anul 1948.

Ca proveniență, aceste acte călugărești aparțin arhivelor ordinelor călugărești și de aceea trebuie tratate în mod separat. În cazul lipsei existenței unei asemenea arhive, aceste tipuri de acte se păstrează în cadrul arhivelor parohiale.

Aceste fonduri de sine stătătoare constituie deocamdată o unitate separată în cadrul parohiilor respective, deși ele țin de o arhivă de colecție a ordinului propriu-zis. În anumite situații, este foarte greu de realizat separarea celor două fonduri – acte parohiale și acte călugărești –, deoarece ele nu au fost consemnate în registre de evidență separate. Multe parohii au fost înființate la inițiativa călugărilor, mai ales în

³⁷ *Reverzală*: Conform dreptului canonic romano-catolic, mai ales în cazul căsătoriilor mixte, este necesar un atestat solicitat din partea tatălui, în care acesta se obligă să își crească toți copiii în confesiunea catolică.

urma restaurației catolice, de-a lungul secolului al XVIII-lea. Anumite parohii au fost administrate de călugări până la desființarea abuzivă a ordinelor (1948) sau, în anumite cazuri, ele au stat sub administrația călugărilor doar pentru o perioadă de timp.

Alături de actele înregistrate, printre documentele călugărilor se identifică următoarele tipuri de acte: registrele călugărilor defuncți din cadrul ordinului respectiv, lășămintele personale ale călugărilor, protocoalele ședințelor directoriului, ale mănăstirii sau ale capitlului, protocoalele circularilor provincialului, inventare de cărți etc.

Acte școlare

Colecția de acte ale școlilor bisericești constituie punctul de pornire al surselor istorice pentru cercetătorii care se ocupă de aspectul școlarizării populației, cu istoria școlilor și a învățământului.

Până la mijlocul secolului al XX-lea, sarcina învățământului popular și a școlarizării elementare era efectuată de biserici, astfel cele mai multe comunități bisericești dispuneau și de școli ecleziastice. Acestor școli le-a pus capăt secularizarea din anul 1948, consecința fiind aceea că majoritatea arhivelor școlare profesionale au ajuns în colecțiile direcțiilor județene ale Arhivelor Statului.

În aceste arhive (*acta scholaris*) se disting următoarele tipuri de documente: cataloage de prezență și de merit, matricole școlare, cataloage de examene de intrare și de clase, registrele candidaților, evidențe bugetare-școlare și jurnale de casă, planuri de construcții ale școlilor, protocoalele controlului inspectorat, corespondență școlară și registrele aferente.

Acte cu caracter economic

Aproape la fiecare arhivă parohială se pot distinge actele cu caracter financiar, dările de seamă, evidențele economice. Acestea pot fi: jurnale de casă, registre de taxă bisericească, state de plată, devize de construcții sau renovări de edificii, registre-inventar, facturi, chitanțe, dări de seamă, conșcripții de venituri, actele fundațiilor pioase, bugete și alte evidențe cu caracter economic. Ca sursă de cercetare istorică, ne prezintă starea materială și situația financiară a unei parohii în diferite perioade de timp.

Adeseori, volumele dărilor de seamă constituie un volum comun cu alte evidențe, cum ar fi matricole sau protocoalele ședințelor consiliului bisericesc. În aceste cazuri, volumul care conține și date economice a ajuns în unitățile respective (de exemplu, matricole, volume ordonate tematic). Ca izvor istoric, actele cu caracter economic ilustrează starea materială și financiară a unei parohii în diferite perioade de timp. Dar putem conchide mai multe constatări interesante chiar și dintr-un inventar: de pildă, din evidențele de inventar aflăm date despre amenajarea unei parohii, despre obiectele mobile și imobile aparținătoare unei comunități bisericești. Din aceste izvoare se constată relațiile economice, ba chiar se obțin informații asupra volumelor și dosarelor arhivistice, dar și de bibliotecă la un moment dat.

Actele fundațiilor pioase

Aproape în fiecare fond parohial figurează câte o colecție de acte privind fundațiunile pioase. Acestea pot fi: cărți de evidență cu slujbele de fundațiuni, evidențe ale fundațiilor pioase, testamente etc. Deoarece ele constituie un grup de izvoare istorice cu caracter economic, în cele mai multe cazuri se regăsesc în cadrul actelor economice.

Orice fundație este precedată de un testament. Fundațiunile lăsate bisericii, dar care servesc unor scopuri cu caracter general – de exemplu, școlarizare, remediere, ajutorare, tutoriat – în sens larg sunt numite fundațiuni pioase. Forma cea mai uzuală a acestor fundațiuni este fundația de slujbă. Acestea pot fi lăsăminte în bani sau în imobile, în contul cărora la perioade bine definite trebuie ținute Sfinte Liturghii, adică slujbe, de către preotul local și totdeauna în favoarea celui care depune testamentul respectiv.

Volume ordonate tematic

Historia domus

Sursa cea mai folositoare și cea mai simpatizată de către cercetătorii de istorie locală și de către monografiștii de parohii este *domus historia* sau istoria parohiei (*historia parochiae*), cu toate că acest tip de izvor, de multe ori, constituie o prezentare subiectivă în stil nuvelistic, asemănător genului cronicilor, a activității parohiei în cauză.

Aceste anale parohiale sau cronici reprezintă acel volum-manuscris al parohiei, în care preoții consemnează toate evenimentele petrecute în parohia lor, cu enoriașii lor și cu ei înșiși în timpul perioadei de pastorație la o parohie dată. Principiul primordial al redactării acestor volume-manuscris este sinceritatea și loialitatea datelor.

Autoritățile bisericești au recunoscut de multă vreme semnificația istorică a analelor parohiale, astfel că în dieceza de Vác s-a ordonat scrierea lor încă în anul 1744. În dieceza de Veszprém s-a decretat de asemenea acest lucru printr-o circulară din anul 1850. Sinodul provincial din anul 1858 de la Esztergom a făcut obligatorie elaborarea analelor. În dieceza de Cenad s-au luat măsuri privind *historia domus* în 1894³⁸.

În Transilvania, întocmirea obligatorie a volumelor de anale parohiale (*historia domus*) se leagă de ordinul episcopal al lui Fogarassy Mihály din anul 1868³⁹.

Preoții-paroni aveau obligația de a redacta *historia domus* privind parohia condusă de ei. În dieceza noastră, ca efect al circularei episcopului Fogarassy, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a generalizat scrierea acestor volume. *Historia domus*-urilor din Vințu de Jos, Aninoasa, Baia de Arieș, Baraolt, Bărbant, Joseni, Gheorgheni, Cavnic, Baia de Criș, Ighiu, Simeria, Valea Crișului, Sebeș, Orăștie, Sic, Teaca, Valea Strâmbă, Câmpeni, Teiuș, Roșia Montană și Zlatna exemplifică această practică. Volume de *historia domus* apar încă din prima jumătate a secolului al

³⁸ T. Vanyó, *op. cit.*, p. 38.

³⁹ AARCAI, *Circulare episcopale*, 576/1868.

XVIII-lea (*diarium parochiae*), cum ar fi jurnalele parohiale de la Ciumani, Alba Iulia, Aiud și Teaca.

Volumele de istoria parohiei încep cu o scurtă prezentare a trecutului istoric al parohiei, inserează adesea și lista preoților care au activat în comunitatea respectivă, după care descriu construcțiile bisericești (biserică, casă parohială, capelă, locuința cantorului, școală, edificii gospodărești) și intervențiile arhitecturale și artistice efectuate la ele, precum și mobilierul și amenajările existente. În continuare, ele descriu comunitatea credincioșilor și viața religioasă, amintesc anumite sărbători, sfântul hram al bisericii și alte evenimente organizate precum: prima sfântă împărțășanie, sfânta miruire, vizitele canonice ale episcopilor. Pe lângă toate acestea, se regăsesc și descrieri ale condițiilor meteorologice, ale unor catastrofe naturale sau ale producțiilor agricole, sau chiar și cu prezentarea războaielor sau a luptelor. Această din urmă se exemplifică prin jurnalul de la Zlatna (1857-1968), care oferă o imagine detaliată asupra anii celui de al doilea război mondial. Tot aici poate fi menționat și tomusul din Gheorgheni din secolul al XX-lea, care relatează în detaliu evenimentele primului război mondial. În multe cazuri, evenimentele înșirate în *historia domus* sunt ilustrate cu documente fotografice.

Totodată, volumul poate conține și transcrierile unor diplome mai importante și pierdute, acte cu privire la parohie, care pot completa lipsurile documentare ale arhivei.

Din păcate, în timpul comunismului au fost nimicite sau confiscate foarte multe volume de *domus historia*, din care cauză la anumite parohii ele au fost ascunse din fața oamenilor Securității. Datorită mijloacelor moderne de comunicare, a schimbului rapid de informații, s-a diminuat nevoia consemnării regulate în *domus historia*.

Nu s-au întocmit evidențe centralizate cu volumele de *domus historia* de la parohii, însă protocoalele mai noi ale vizitelor episcopale conțin o rubrică referitoare și la acestea.

După schimbarea regimului, au apărut mai multe cărți de istorie locală, care prelucrează minuțios datele volumului de *historia domus* al parohiei respective. Au apărut chiar și în volume de sine stătătoare de *historia domus*-uri, cum ar fi de pildă cea a parohiei din Borsec, apărut în anul 2003, care tratează istoria parohiei începând cu anul 1893 până în anul 1972⁴⁰.

Protocoalele ședințelor consiliului bisericesc și ale scaunelor școlare

Organizarea curatoriei sau a consiliului bisericesc în cadrul parohiilor este prevăzută de codicele canonic. Pe baza acestuia fiecare parohie trebuie să aibă un consiliu economic, care să funcționeze conform dreptului universal și regulilor stabilite de episcopul diecezan. În cadrul acestui consiliu, credincioșii aleși pe baza acestor reguli, trebuie să îl ajute pe preot în administrarea bunurilor bisericești⁴¹.

⁴⁰ *Historia Domus. A borszéki plébánia története* (red. János Mihály, Aladár Farkas), Odorheiu Secuiesc, 2003.

⁴¹ *Az egyházi törvénykönyv cit., can. 537.*

În dieceza de Transilvania întocmirea protocoalelor ședințelor consiliului bisericesc s-a generalizat în anii 1870. Aceasta se datorează episcopului Fogarassy Mihály, care în anul 1869 a reglementat constituirea și activitatea consiliului bisericesc. Atribuția acestui for s-a lărgit asupra bisericii și a școlii parohiale, precum și asupra situației financiare a lor, asupra fundațiilor pioase, asupra protecției vieții cinstitute etc., dar totodată au menținut intactă jurisdicția episcopului⁴².

În baza acestor reglementări s-a întocmit un protocol (proces verbal) privind fiecare ședință a consiliului bisericesc.

În cazul parohiilor de pe teritoriul Secuimii, sub influența sistemului administrativ secuiesc unic, ne întâlnim cu o situație aparte, marcată de un termen istorico-etnografic specific cu cel al județului (dieceză), și astfel cu judele, precum și cu scaunul judeului. Aceste expresii desemnează parohia, curatorul și ședința consiliului bisericesc. Datorită acestor termeni, protocoalele ședințelor consiliului în secolul al XIX-lea și uneori și la începutul celui următor apar sub intitularea de protocoale ale scaunului judeului.

În cazul acelor parohii, unde au funcționat și școli catolice, ședințele scaunului școlar s-au contopit cu cele ale consiliului bisericesc, de foarte multe ori locul de desfășurare a ședinței fiind tocmai o încăpere a acestor școli. Aceste protocoale iau sfârșit odată cu naționalizarea școlilor (1948) și vor rămâne protocoale doar ale ședințelor consiliului bisericesc.

Scaunul școlar este o autoritate școlară de prim grad, care a funcționat între anii 1868 și 1948 și a avut grijă de susținerea și activitatea școlii populare elementare, care stătea sub supravegherea sa, precum și de asigurarea condițiilor materiale și personale din cadrul acestor școli. Organizarea și jurisdicția lui au fost reglementate de legile 38/1868, iar ulterior de legea 28/1876. Scaunul școlar alegea dascălii școlii, definea taxa școlară, îi revenea în atribuție amenajarea și susținerea construcțiilor școlii, stabilirea și distribuirea salariului învățătorilor, protecția ordinii și disciplinei din cadrul școlii, precum și reprezentarea școlii față de autoritățile de stat și cele ecleziastice⁴³.

Protocoale de coroană

Coroana arhidiaconală (sau ședința arhidiaconală) constituie o formă de întrunire regulată a preoților care pastorează în cadrul aceleiași arhidiaconat, și totodată o formă de perfecționare tradițională. După Conciliul Vatican II, una dintre formele de perfecționare este ședința de coroană ținută anual de patru ori, despre care se întocmește un protocol⁴⁴.

În dieceza de Transilvania protocoalele ședințelor de coroană s-au întocmit potrivit formei protocoalelor ședințelor consiliului bisericesc, însă la nivelul arhidiaconatului. La date în prealabil stabilite, arhidiaconul îi întrunea pe toți preoții din arhidiaconatul respectiv și împreună dezbăteau cazurile mai importante, despre care s-a întocmit și un proces verbal, un protocol. Ședința de coroană a fost una

⁴² AARCAI, *Circulare episcopale*, 2200/1869.

⁴³ *Magyar katolikus lexikon*, IV, Budapesta, 2000, p. 88.

⁴⁴ *Ibidem*, III, Budapesta, 1997, p. 306.

itinerantă și s-a ținut mereu la diferite parohii. La fiecare arhidiaconat, care figurează în volumul nostru, ne întâlnim cu asemenea protocoale. Cea mai completă și cea mai veche colecție de astfel de protocoale o putem vedea în arhiva arhidiaconatului de Gheorgheni. Aceste protocoale cuprind anii 1815-1940 în patru volume.

Protocoalele ordinelor regale și episcopale

Preoții au copiat într-un așa-numit protocol toate ordinele de stat cu referire la Biserică și toate circularele episcopale (sau arhidiaconale): *protocollum episcopalium et regiarum ordinationum*. Cu aceste protocoale ne întâlnim din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Uneori aceste decrete au fost înregistrate în volume separate: într-unul s-au consemnat ordinele autorităților de stat, în celălalt cele bisericesti. În cazuri mai rare s-au consemnat și scrisorile arhidiaconale în același protocol. În cazul parohiilor administrate de ordine călugărești (franciscani, minorii, piariști), circularele provinciale au fost în mod similar înregistrate într-un protocol. Copierea circularilor în aceste protocoale s-a oprit odată cu tipărirea și înmulțirea în masă a acestora, începând cu anii 1950.

Actele și protocoalele uniunilor și societăților pioase

În cadrul parohiilor au funcționat și funcționează și azi numeroase asociații, grupuri și uniuni religioase, care au luat ființă pentru întărirea blândeții și a iubirii frățești, precum și pentru promovarea unei vieți cât mai creștinești.

Uniunile catolice sunt de fapt grupări ale enoriașilor și ale preotului în scopul unei sarcini ecleziastice. Acestea sunt în parte asociații organizate pe linie bisericească și confirmate din punct de vedere canonic, care au ca scop adâncirea religiozității și a practicii pietății, iar în parte sunt organizații care stau sub jurisdicția episcopului, fără structură canonică, și au ca țel interesele religioase ale credincioșilor⁴⁵. În funcție de scopul lor, uniunile acestea pot fi religioase, culturale, sociale sau economice. În funcție de răspândirea lor, pot fi locale, diecezane, naționale sau internaționale.

Exemple: Uniunea Sfânta Elisabeta, Societatea Preasfintei Inimi a lui Isus, Uniunea Feciorilor Catolici, Alianța Populară Catolică, Congregația Fecioarei Maria, Uniunea Femeilor, Uniunea Altarului, Uniunea Rozariului, Corul Romano-Catolic, Clubul Fotelor Romano-Catolice, Vecinătatea Romano-Catolică, Societatea Rozariului, Armata Sfintei Cruci, Uniunea de Înarmorantare etc.

Acte mixte ordonate tematic

În această categorie au ajuns toate acele acte care nu au putut fi clasificate în celelalte unități (matricole, acte parohiale, acte matrimoniale, acte școlare) mai sus amintite. Acestea sunt: vizitațiile canonice (protocoalele vizitelor episcopale), conscripțiile credincioșilor, evidențele anunțurilor din biserică, circulare episcopale, statistici demografice (acte de deces, certificate de naștere și de căsătorie, fișe de miruire), cataloage de aprovizionare a bolnavilor, colecții de predici și omiletică etc.

⁴⁵ B. Bangha, *op. cit.*, II, p. 524.

Pe parcursul ordonării, scopul principal este ca mărimea acestei unități a actelor mixte să fie cât mai mică.

Acte demografice: evidențe de familii, conscripții de suflete

Aceste tipuri de documente nu au fost depuse în unități arhivistice de sine stătătoare deoarece constituie o cantitate mică, și astfel adeseori ele se regăsesc printre actele mixte, ordonate tematic. Am considerat însă ca fiind necesară și relevantă sublinierea lor datorită rolului lor jucat în cercetarea istoriei sociale.

Conscripțiile de enoriași (*conscriptio animarum*) completează cu rezultate bune izvoarele istorice reprezentate de matricole. Prima conscripție păstrată în arhivele din studiul nostru este cea din Năsăud, care a fost întocmită cu scopuri militare în anul 1765. După aceasta urmează cea din Archiud din anul 1788, din Săcărâmb (1791) și cea din Alba Iulia (1810). Paralel cu evidențele populare ale statisticii ordonate de autoritățile de stat sau ca urmare a acestora s-au realizat cu mai multe ocazii evidențe de enoriași la parohii și în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Întocmirea cărților de familii a încercat să corespundă nevoilor secolului al XIX-lea. În cazul nostru cea mai veche evidență de familii se găsește în arhiva parohiei din Ilieni, ea fiind întocmită în anul 1822.

Protocoalele vizitațiilor canonice (*canonica visitatio*)

Protocoalele vizitațiilor canonice, după numele lor latinesc *visitatio canonica* (denumirea mai des folosită este forma gramatical maghiarizată de *canonica visitatio*), după *historia domus* reprezintă cea mai semnificativă unitate de izvor scris în cadrul unei cercetări de istorie locală. Vizitația canonică este prescrisă de codicele de drept canonic. Conform canoanelor, episcopul este obligat să își viziteze parțial sau integral dieceza cel puțin o dată la cinci ani, fie personal, fie printr-un coadiutor, prin episcopul auxiliar sau prin vicarul general⁴⁶. Din aceste protocoale de vizitații aflăm detalii despre construcțiile parohiei vizitate (biserică, casă parohială, casă cantorală, edificii auxiliare, școli, capele), despre starea materială a parohiei, aflăm detalii despre amenajările exterioare și interioare ale parohiei și ale bisericii, date despre garnitura liturgică (ornate), despre preot, învățător, enoriași, precum și date despre viața religioasă în comunitatea respectivă (participarea la sacramente, sprijinul spiritual al enoriașilor, procesiuni, sf. hram etc.). Ca documente anexă se regăsesc în cadrul lor cataloage de cărți, inventare de bunuri mobile și imobile, conscripții de suflete sau, rareori, scrisorile unor procese de judecată sau chiar copiile documentelor mai importante ale parohiei date⁴⁷.

În colecțiile arhivistice parohiale rareori se întâlnesc protocoale de vizitații, ele regăsindu-se doar sporadic în aceste unități, protocoalele existente provenind mai ales de la începutul secolului al XIX-lea. Colecția integrală de vizitații canonice se regăsește însă în arhiva episcopală din Alba Iulia, într-o colecție temeinic ordonată.

⁴⁶ *Az egyházi törvénykönyv cit., can. 396.*

⁴⁷ Rita Bernád, *A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára 2., Oklevél és irattjegyzék – canonica visitatiók mutatója*, Alba Iulia–Budapesta, 2006.

Lăsăminte personale

Arhivele unor parohii se mai îmbogățesc și prin lăsămintele arhivistice ale preoților și capelanilor care au activat în comunitatea respectivă, ca și cu acte care la moartea acestora au rămas la parohie. Acestea se compun din: acte personale (legitimații diferite, extrase de stare civilă, diplome, numiri laice și ecleziastice, rareori arbore genealogic, onorarii), și manuscrise (meditații, predici), scrisori cu caracter personal, necrolog, colecții de predici, de cărți poștale, diferite albume, sau chiar fotografii etc.

Accesul lor se face cu respectul legislației civile și canonice în rigoare⁴⁸. Din punctul de vedere al formării fondurilor, în aceste arhive de colecție s-ar fi putut consacra un fond cu caracter de colecție separată pentru lăsăminte, dar nu am considerat acest lucru ca fiind necesar, datorită dreptului de proprietate al parohiilor asupra arhivelor lor proprii.

Les archives paroissiales de l'archevêché romano-catholiques d'Alba Iulia. Types de documents

Résumé

La correspondance officielle des structures administratives ecclésiastiques inférieures de la hiérarchie canonique, la paperasse poussiéreuse et couverte de l'écriture de nos ancêtres, cachée dans les grainiers des paroisses, dans les sacristies humides et dans les tours ténébreux des églises, dont on entend de moins en moins les clochers, peut être analysée et recherchée dans une perspective multiple. Mais il faut, avant tout, les abriter dans un endroit sûr, avec un microclimat adéquat et spécialement aménagé pour la conservation des documents permanents. Ces archives nécessitent le sauvetage d'urgence et ils attendent d'être ramenés à la vie par voie historique via archivistique.

Le premier pas fait vers la sauvegarde et la conservation des archives paroissiales (leur mise à l'abri), ce qui suit est leur traitement archivistique : le classement suivant des critères territoriaux et administratifs bien définis en avance, selon les principes de la provenance et de la pertinence, l'ordre précis étant bien utile pour faciliter la recherche.

Le premier principe suppose la conformité de l'ordre créé et maintenu par le producteur des documents durant leur conservation par celui-ci, étant en même temps le principe prioritaire appliqué dans le traitement archivistique des documents paroissiaux de l'archevêché d'Alba Iulia.

Le second principe de classement, celui de la pertinence, consiste dans l'identification d'un critère commun : territorial, alphabétique, thématique, chronologique. Ce principe entre en jeu le moment où on ne peut pas appliquer le principe de la provenance, de l'ordre constituée par le producteur ; quand on travaille

⁴⁸ Protecția datelor cu caracter personal, Legea nr. 677/2001.

avec des documents sauvés des magasins impropres des paroisses, on applique cette méthode de classement en réalisant des collections.

En conséquence, le classement relève la structure arborescente des fonds paroissiaux en des sous-fonds contenant des actes officiels enregistrés (avec des listes de correspondance dans lesquels on peut identifier les numéros des registres et des documents) ; des actes monacaux (dans les cas d'administration de la paroisse par un ordre monacal), des documents matrimoniaux, économiques, scolaires, des volumes et des documents classés du point de vue thématique. Parmi ceux-ci, seulement les actes officiels des archevêchés et des paroisses (ou monacales) et les actes matrimoniaux sont classés dans des sous-fonds selon le critère de la provenance, les autres sous-fonds étant constitués selon le critère de la pertinence.

Dans le cas des pièces archivistiques soumis au classement thématique, nous avons rencontré quelques types de documents peu connus dans la terminologie archivistique, constituant des sources pour l'histoire ecclésiastique : *historia domus*, des protocoles des séances du conseil ecclésiastique ; les protocoles des ordres des évêques et des ordres royales ; protocoles de la couronne, actes des fondations pieuses ; évidences des paroissiens ; *visitatio canonica* ; vœux personnels. Pour ce type de sources historiques nous avons essayé de faire une description archivistique détaillée, contribuant ainsi à la communication des archives paroissiales de l'Archevêché Romano-Catholique d'Alba Iulia.